

стати незаобилазан извор информација за будућа истраживања. Тиме је Архив Југославије наставио у најбољем маниру своју вишедеценијску праксу објављивања значајних историјских извора за историју Југославије.

Срђан МИЋИЋ

Perica Hadži-Jovančić. *The Third Reich and Yugoslavia: An Economy of Fear, 1933–1941*. London: Bloomsbury Academic, 2020, 288.

Перица Хаџи-Јованчић је својом докторском дисертацијом одбрањеном на Универзитету Кембриџ и потоњом књигом објављеном у Лондону обновио интересовање домаћих историчара за питање економских односа између Краљевине Југославије и Трећег рајха. Он, истовремено, прати и тенденцију изучавања билатералних економских односа југословенске краљевине која је присутна у домаћој историографији последњих година. Књига је заснована на савесно истраженој југословенској, немачкој и британској архивској грађи, те дневничкој и мемоарској литератури, економској периодици и стручној литератури на три језика. Аутор је уложио труд да једну уже стручну тему изложи на лак и занимљив начин, што је посебно похвално када се има у виду комплексност система клириншке трговине и његових репрекусија на државну економску политику, привредне активности и берзанско пословање.

Књига почиње уводом у ком су изнете теоријске поставке, дат преглед коришћених извора и оцена постојеће литературе, те ограничења која је аутор увео у обради теме. Потом следи девет глава, закључак и напомене, а на крају су списак коришћених извора и литературе и индекс. Иако се тематски ограничио на односе Југославије и Трећег рајха, аутор је своју анализу хронолошки проширио и на период пре 1933. да би истражио континуитете у билатералним економским односима током различитих немачких влада и утицај промена општих међународних околности. Перица Хаџи-Јованчић се одлучио да проблематизује билатералне односе кроз анализу развоја привредних политика, идеолошких поставки које су утицале на планове и очекивања, развоја међусобне трговине, као и кључних мотива који су утицали на доношење одлука у Берлину и Београду. При том је тему сагледавао у ширем регионалном, континенталном и светском економском контексту.

Аутор указује на три периода југословенско-немачких економских односа. Први период (1933–1936) карактерише потписивање трговинског уговора из 1934, када су обе стране показале сусретљивост како би се ускладили економски интереси у циљу остварења краткорочних циљева

и превазилажења тренутних проблема. Југословенској страни је погодовала економска политика Хјалмара Шахта која је била усмерена ка привредном опоравку Немачке, а не на економско потчињавање малих и средњих држава.

Током другог периода (1936–1939) одиграле су се значајне промене у политикама двеју држава, али и општим међународним околностима. Преоријентација Немачке на ратну индустрију и наоружавање војске 1936, који су довели до оставке Шахта и до тога да Херман Геринг 1937. преузме кормило, подређивање привреде ратним циљевима и партијским интересима, напуштање Четворогодишњег плана и увођење Новог ратног плана привредне производње, те почетак територијалног ширења Трећег рајха током 1938, допринели су променама у држању доносилаца одлука у Берлину према Југославији и њеној привреди. Са друге стране, пасивност Француске приликом ремилитаризације Рајнске области и пораз политике Друштва народа током италијанско-етиопијског рата 1936. представљали су два велика удара за дотадашњу спољну политику Југославије. Због тога су у Београду променили политичку стратегију и окренули се неутралности и балансирању између две супротстављене групе великих сила. Руководиоци привреде и финансија, пак, остали су верни идејама либералних концепција. Због тога је њихова стратегија током 1937, када су постојале назнаке опоравка привреде на светском нивоу, била постепен излазак из клириншког система и враћање слободној трговини. Аншлус Аустрије и Минхенски споразум су онемогућили током 1938. даље споровођење планова руководилаца привредне и финансијске политике. У промењеним околностима, Министарство финансија је тежило да смањи увоз из клириншких и повећа увоз из неклириншких земаља, Народна банка Југославије је одржавала јак курс британске фунте и слаб курс рајхсмарке, а у сарадњи са Министарством трговине и индустрије су спроводили заједничке мере за контролу спољне трговине са клириншким и неклириншким државама. Ове мере су донекле олакшале југословенске позиције, али Краљевина више није могла да избегне економску зависност од Рајха. Аутор посебно истиче период од марта до септембра 1936, када су донете важне одлуке у погледу напуштања слободног југословенског увоза, да би се премостили проблеми проистекли из Трговинског уговора из 1934. које није предвидела ниједна од две стране потписнице, и када се Италија вратила као немачки конкурент на југословенско тржиште.

Трећи период (1939–1941) на који указује аутор представљао је прилагођавање две стране променама у међународној политици. Немачка је од септембра 1939. морала да води више рачуна о југословенским интересима како би обезбедила увоз сировина потребних ратној индустрији. Југославија је, пак, тежила да тргује са обе зарађене стране, настављајући политику повећања извоза на неклириншка тржишта. Једна од контратежа немачком притиску, у овом периоду, била је Италија, која је штитећи сопствене привредне интересе посредно заступала интересе југословенске

спољне трговине. Прекретница је био пад Француске 1940, јер је из основа промењен однос снага на континенту и у региону, што је довело Југославију у потпуно подређен однос према Трећем рајху.

Аутор је посебну пажњу посветио питањима немачке улоге у модернизацији и индустријализацији југословенске привреде и набавкама немачког војног наоружања. Закључио је да се Немачка нашла у парадоксалној ситуацији. Својим клириншким извозом напредних технологија видно је учествовала у економском опоравку и стабилизацији, те индустријализацији и модернизацији југословенске привреде, а истовремено је желела да ограничи привредни развој читавог региона. Захваљујући модернизацији, Југославија је прерасла у једног од највећих произвођача метала и ратних сировина пред Други светски рат, а Немачка је била један од највећих купаца. Хаџи-Јованчић сматра да југословенска страна није уочила никакву алтернативу немачком партнерству у привредном развоју, јер је био заснован на спољнотрговинском аспекту а не на одрживом економском развоју. Овај проблем је постао уочљив 1936. јер је фаворизовање немачких понуда у односу на домаће фирме краткорочно олакшавало финансијску ситуацију, али је дугорочно штетило домаћој индустрији. У погледу набавки ратних средстава из Немачке, југословенски војни кругови нису били претерано заинтересовани за сарадњу све до лета 1939. године. У промењеним међународним околностима, југословенска страна је почела да исказује веће интересовање, што је немачкој страни пружило ново средство за условљавања.

Основна разлика у билатералним економским односима било је поимање међусобног односа између спољне трговине и спољне политике. Југословенско становиште је било да су то две различите области, док је немачко гледиште било да су те две области узајамно повезане. Постојали су додатни проблеми карактеристични за једну од две стране. Трећи рајх није био у могућности да води јединствену политику ни према југоисточној Европи ни према Југославији, јер су постојале паралелне државне институције, партијске и привредне организације чије су се надлежности преклапале а идеје и интереси понекад и сукобљавали. Стога је створен конгломерат идеја и планова, а то се одражавало и на активности њихових представника у Београду. Током 1936. гледишта немачких и југословенских економиста су се доста приближила у погледу повратка традиционалним моделима трговине, али ова прилика није искоришћена услед промена извршених у немачкој привреди. Аутор сматра да су међу југословенским стручњацима Хрвати били пријемчивији за немачке моделе у односу на Србе, јер су северни и западни делови Југославије задржали привредне везе са централном Европом и после 1918, док су у источном делу државе још увек била жива сећања на разарања и патње поднете 1915–1918. године. Анализирајући планове и одлуке које су доносили привредни и политички кругови у Београду, Перица Хаџи-Јованчић је закључио да су почевши од 1936. либералне концепције и даље имале јак утицај у финансијским и привредним круговима, за разлику од политичких кругова, који су напустили либералне идеје

и демократске тековине. Ове тенденције су биле много израженије од јесени 1939. до лета 1940. када су оформљене две супротстављене стране. На једној су били југословенски економисти Милан Радосављевић, Иво Белин, Миливој Пиља, Милан Лазаревић и Сава Обрадовић, који су тежили да очувају што већу независност у међународним односима и сачувају унутрашњу стабилност, а на другој су били државници који су радили на уклањању свих препрека у економским односима са Немачком.

Перица Хаџи-Јованчић је изнео неке нове и занимљиве интерпретације. Насупрот постојећем тумачењу у домаћој историографији да је Немачка користила економију зарад политичког подређивања Југославије, аутор износи аргументацију да је Рајх остао једини могући партнер међу великим индустријским државама за аграрну Југославију, да су обе државе водиле привредну политику на основу економских интереса и да су југословенски државници ретко усвајали економске разлоге приликом доношења спољнополитичких одлука. Такође, развојем билатералне трговине после 1934. обим размене је само постепено враћан на ниво из 1929. године. Аутор се не слаже ни са интерпретацијом у домаћој историографији да је Југославија напустила француски систем безбедности у време владе Милана Стојадиновића, сматрајући да Југославија није припадала ниједном идеолошком блоку нити имала савез са неком великом силом, већ да је била део анти-ревизионистичких држава попут Француске, а за разлику од Немачке, те да су југословенско-француски односи нарушени француско-италијанским кокетирањем, непостојањем суштинских проблема у политичким југословенско-немачким односима и истовременом потребом Београда и Берлина да превазиђу недостатак страних валута. У погледу немачке историографије, аутор јасно истиче да се не слаже са тезом да је Југославија била саставни део „Немачке неформалне империје“ пре пада Француске 1940, јер немачка страна није успоставила контролу над југословенским привредним развојем све док није остварила политички доминантан положај на континенту и у региону. Закључује да ни немачка мека моћ није имала већег успеха у погледу придобијања југословенске интелектуалне елите и ширих друштвених слојева.

Књига Перице Хаџи-Јованчића представља значајан допринос проучавању и схватању историје југословенско-немачких односа у периоду од 1933. до 1941. године, и то не само њиховог економског аспекта. Аутор је уочио, истакао и објаснио однос између политике и привреде у две државе и на који начин је он утицао на развој привредне сарадње и трговинске размене. Посебно бисмо желели да нагласимо да је колега Хаџи-Јованчић анализирао идеје, планове, стратегије и тактике југословенских економиста, што омогућава стручној и широј читалачкој публици да се ближе упозна са важним актерима у привредном и финансијском животу Југославије, али и да уочи разлику у њиховом држању према одговорним политичким факторима у току посматраног периода.